

PŘEDPOKLADY RŮSTU PRODUKTIVITY PRÁCE V ZEMĚDĚLSTVÍ ČESKÉ REPUBLIKY

PRESUMPTION OF LABOUR PRODUCTIVITY GROWTH IN AGRICULTURE OF THE CZECH REPUBLIC

Ludmila Bervidová

Anotace:

Předpoklady pro růst produktivity práce jsou dány faktory, ovlivňujícími velikost vyrobené produkce a množství vynaložené práce. V závislosti na použitých ukazatelích produktivity práce se na straně produkce jedná zejména o intenzitu zemědělské výroby, která zásadně ovlivňuje množství vyrobené produkce, při použití ukazatelů přidané hodnoty připadající na jednotku vynaložené práce je pak třeba zohlednit vliv faktorů tržního prostředí (ceny produktů, ceny vstupů, nástroje agrární politiky). Množství vynaložené práce závisí pak zejména na počtu pracovních sil vázaných v zemědělství a na ceně práce.

Produktivita práce v zemědělství ČR od r. 1989 vykazuje vzestupný trend. Za hlavní příčinu lze označit výrazný pokles počtu pracovníků, protože intenzita zemědělské výroby vykazuje klesající tendenci, ceny zemědělských produktů spíše stagnují, zatímco ceny vstupů do zemědělství, i když v posledním období mírněji, stále rostou.

Příspěvek je součástí řešení institucionálního výzkumného záměru CEZ: J03/98: 411100013 „Efektivní integrace českého agrárního sektoru v rámci evropských struktur - předpoklad trvale udržitelného rozvoje“.

Summary:

Presumption for growth of labour productivity are given by factors influencing the size of production and amount of expound work. In dependence on used indicators of labour productivity on the production side it is dealt mainly with an intensity of agricultural production which influence the amount of production substantially; with use of indicators of added value falling on a unit of expound work it is necessary to consider an influence of factors of market environment (product prices, input prices, tools of agrarian policy). Amount of expound work depends then mainly on a number of labour powers linked in agriculture and on work price.

Labour productivity in the CR agriculture since 1989 shows increasing trend. The main cause can be possible to consider a considerable decrease of number of workers because the intensity of agricultural production shows decreasing tendency; prices of agricultural products rather stagnate while process of inputs into agriculture still grow although in last period more slightly.

The contribution is a part of solution of institutional research intention CEZ: J03/98: 411100013 „Efficient integration of Czech agrarian sector in frame of European structures – presumption of sustainable development“.

Klíčová slova:

Produktivita práce, intenzita zemědělské výroby, přidaná hodnota, cena práce

Key words:

Labour productivity, intensity of agricultural production, added value, work price

1. Úvod

Předpokladem růstu produktivity práce je v nejlepším možném případě růst vyrobené produkce současně doprovázený poklesem spotřebované práce. Alternativní možnosti, jako např. konstantní produkce při poklesu množství spotřebované práce, respektive klesající produkce při rychlejším poklesu vynaložené práce, působí na úroveň produktivity práce rovněž pozitivně, ale pro růst celkové výkonnosti podniku, respektive odvětví národního hospodářství již nejsou takovým přínosem, jako varianta optimální, kdy produkce roste při klesajícím množství vynakládané práce.

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že pro vytváření předpokladů růstu produktivity práce je třeba se zaměřit jednak na faktory, které ovlivňují růst produkce a jednak na faktory, které ovlivňují pokles spotřeby práce. Jak na straně vyrobené, respektive realizované produkce, tak na straně vynakládané práce působí faktory, které mohou být ovlivněny v rámci podniku (faktory vnitřní) a faktory, které podnik ovlivnit nemůže (faktory vnější). Z vnitřních faktorů lze za nejdůležitější označit implementaci poznatků vědy a techniky do celého výrobního procesu, jejichž uplatnění může vést jak k růstu produkce, tak k úsporám vynakládané práce (podrobněji Bervidová, 2001). Z vnějších faktorů lze za nejdůležitější považovat přírodní podmínky a tržní prostředí, v nichž zemědělské podniky hospodaří. Přírodní podmínky rozhodují o druhu pěstovaných plodin, o způsobu obdělávání půdy, o výši ha-výnosů, o velikosti vynaložených nákladů, ovlivňují kolísání sklizní.

Tržní prostředí ovlivňuje jak množství vyrobené produkce, tak její cenu. Jak je všeobecně známo, patří potraviny ke zboží s nepružnou poptávkou. Objem jejich výroby je v zásadě dán, odhlédneme-li od možností vývozu, počtem obyvatelstva. Tento faktor v podstatě znamená výrazné množství omezení vyráběné zemědělské produkce a tedy určitou omezující podmínku pro růst produktivity práce v zemědělské výrobě, resp. v zemědělských podnicích. Je to tedy faktor, který omezuje vnitřní předpoklady růstu produktivity práce v podniku.

Množstevní omezení ve výrobě (z výše uvedených důvodů) však může tržní prostředí eliminovat oceněním vyrobené produkce. Uznání vyrobené produkce trhem může její hodnotu posílit, pak bude dosaženo vyšší přidané hodnoty, nebo naopak může nastat situace, kdy tržní cena neuhradí cenu výrobních faktorů vynaložených na daný výrobek a nebude dosaženo žádné přidané hodnoty, resp. dojde ke ztrátové výrobě daného výrobku. Vývoj cen se tak může stát dalším faktorem omezujícím růst produktivity práce v zemědělství.

Tržní prostředí působí na velikost přidané hodnoty vytvořené zemědělským podnikem nejen na straně výstupů, ale i na straně vstupů. Jedná se o ceny výrobních faktorů, které zemědělské podniky nakupují od jejich výrobců. Dalším vnějším faktorem, který ovlivňuje velikost přidané hodnoty vytvořené v zemědělství, je hospodářská politika státu obecně a agrární politika zvláště. Jedná se zejména o uplatňovanou daňovou soustavu (daně vázané k produkci přidanou hodnotu snižují), o systém podpor (dotace vázané k produkci přidanou hodnotu zvyšují) a o systém kvót.

Dalším významným vnějším faktorem ovlivňujícím množství vynaložené práce, použijme-li k jejímu vyjádření peněžních jednotek, je cena práce. Náklady na pracovní sílu v podniku jsou dány jednak množstvím práce, které je třeba vynaložit, ale také mzdovou a sociální politikou státu. Jedná se zejména o tripartitně dohádované minimální mzdové tarify, o výši minimální mzdy, o výši povinného sociálního a zdravotního pojištění a o příspěvek na podporu v nezaměstnanosti. Všechny tyto faktory vykazují tendenci k růstu, což v konečném

důsledku zvyšuje množství vynaložené práce v podniku, vyjádřené v peněžních jednotkách. Růst osobních nákladů v konečném důsledku přidanou hodnotu zvětšuje, aby ale došlo k růstu produktivity práce musí platit, aby na 1 Kč vynaložené práce připadla více než 1 Kč vytvořené přidané hodnoty. Jde tedy o to, aby přidaná hodnota v podniku rostla rychleji, nežli osobní náklady, respektive mzdy.

2. Metodický přístup

Z výše uvedeného je zřejmé, že faktorů, které vytvářejí předpoklady pro zvyšování produktivity práce je celá řada. S ohledem na rozsah předkládaného příspěvku však bude pozornost věnována jen některým, které lze považovat za významné. Pro přehlednost jsou rozděleny na faktory ovlivňující velikost vytvořené produkce a na faktory ovlivňující velikost vynaložené práce.

a) faktory ovlivňující velikost vytvořené hodnoty:

- intenzita zemědělské výroby – ovlivňuje naturální množství vyrobené produkce
- ceny zemědělských výrobců – ovlivňují zhodnocení vyrobené produkce
- ceny vstupů do zemědělství – prostřednictvím mezispotřeby ovlivňují velikost přidané hodnoty
- dotace k produkci – zvyšují velikost přidané hodnoty

b) faktory ovlivňující množství spotřebované práce

- počet pracovníků
- cena práce – ovlivňuje množství vynaložené práce, vyjádřené v peněžních jednotkách. Množství práce je pro dané účely (pro porovnání s čistou přidanou hodnotou vytvořenou za rok jedním pracovníkem) vyjádřeno roční průměrnou nominální mzdou jednoho pracovníka v zemědělství.

Zdrojem podkladových údajů byly Statistické ročenky ČR a Zprávy o stavu českého zemědělství.

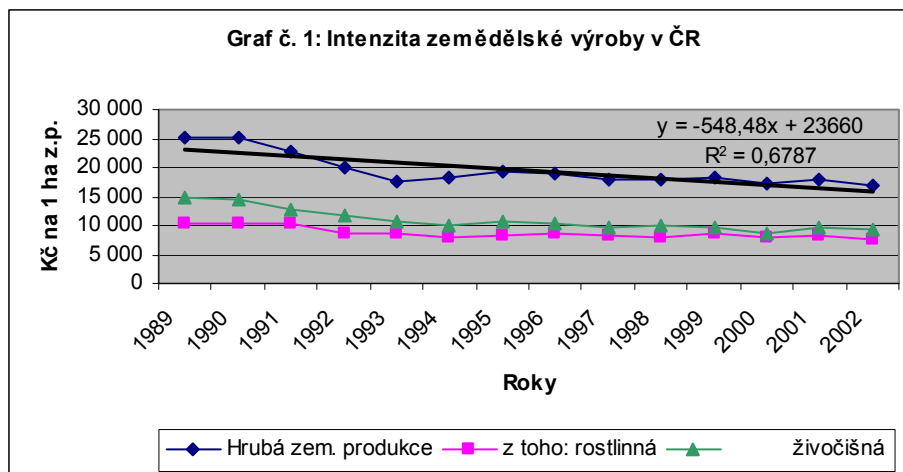
3. Výsledky zkoumání

3.1. Vybrané faktory ovlivňující produkci

a) Intenzita zemědělské výroby

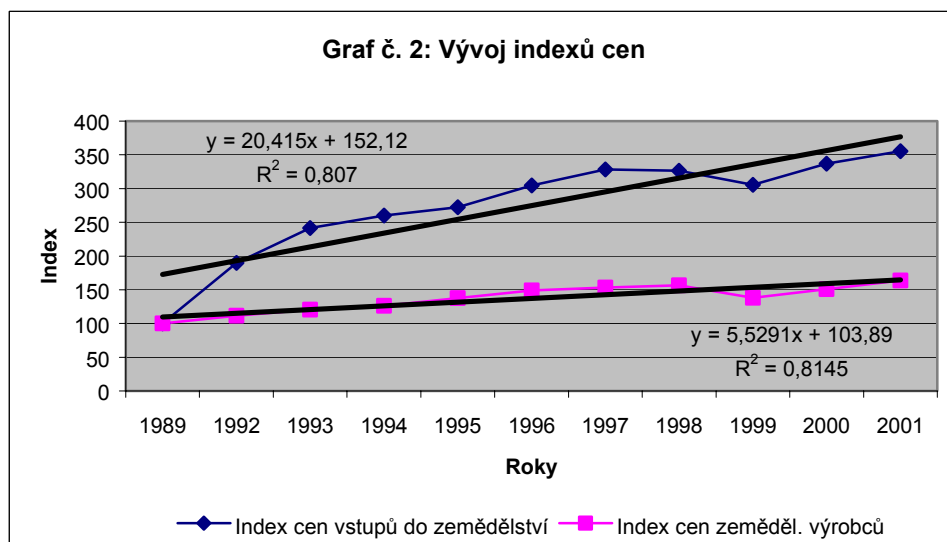
Intenzita zemědělské výroby představuje mohutnost výrobního procesu, probíhajícího na zemědělské půdě, která představuje pro zemědělství základní výrobní faktor. Ukazatele, kvantifikující tuto mohutnost výrobního procesu v daném časovém okamžiku - ukazatele intenzity zemědělské výroby - lze zároveň považovat za ukazatele efektivnosti využití půdy jako výrobního faktoru. Za základní ukazatele intenzity jsou považovány tzv. výsledné ukazatele, jejichž podstatou je přepočet vyrobené produkce na jeden hektar zemědělské půdy.

Při zkoumání intenzity zemědělské výroby jako předpokladu růstu produktivity práce v zemědělství bylo zjištěno, že ve sledovaném období klesala. V živočišné výrobě přes růst užitkovosti v posledních letech klesala produkce živočišných produktů v důsledku výrazného poklesu stavu hospodářských zvířat. V rostlinné výrobě se snížily hektarové výnosy rozhodujících plodin (obilovin a řepky), plochy brambor poklesly cca o polovinu, přičemž harvesty jsou zhruba na úrovni roku 1989. V roce 2002 se připojil negativní vliv klimatických podmínek (povodně), který pokračuje i v roce 2003 (vymrznutí ozimých plodin, sucho v jarním období). Spolu s poklesem stavů skotu došlo ke snížení ploch pícnin. To vše mělo za následek pokles hrubé zemědělské produkce, přičemž výrazněji klesla produkce živočišné výroby (viz graf č.1).

b) Faktory tržního prostředí

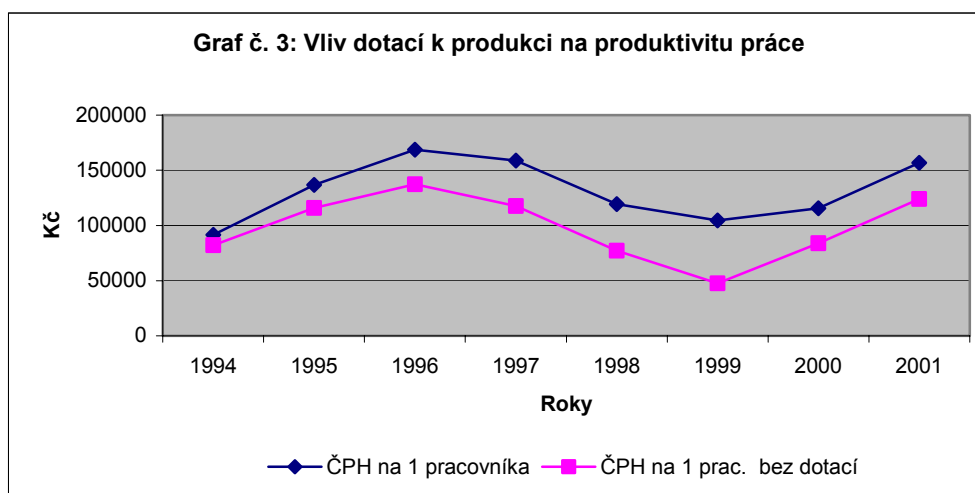
Na pokles intenzity zemědělské výroby měl vliv, kromě snížení úrovně intenzifikačních faktorů (např. dávky čistých živin na 1 ha zemědělské půdy byly v r. 2001 na úrovni cca 40 % r. 1989) i pokles poptávky po potravinách domácího původu. V důsledku výrazného zvýšení cen potravin po roce 1990 došlo ke snížení jejich spotřeby obyvatelstvem a uplatnil se i vliv větší možnosti dovozu. Snížení naturálního objemu produkce bylo růstem cen zemědělských produktů kompenzováno jen částečně. Ceny zemědělských výrobců ve svém souhrnu vzrostly od r. 1989 ve srovnání s jinými odvětvími národního hospodářství velmi mírně. Ceny vstupů do zemědělství však vzrostly velmi výrazně (viz graf č. 2), což se projevilo na podílu mezispotřeby na zemědělské produkci a v konečném důsledku ovlivnilo podíl přidané hodnoty, která je pro vyjádření produktivity práce, chceme-li zohlednit hledisko konkurenceschopnosti, resp. schopnosti uplatnění vyrobené produkce na trhu, podstatná.

c) Nástroje agrární politiky

Nástroje agrární politiky mají pro vývoj ceny zemědělské produkce, resp. přidané hodnoty, značný význam. Jedná se zejména o dotace k produkci, daně vázané k produkci, nástroje ke stabilizaci agrárního trhu (ceny, cla, kvóty na dovoz apod.). Ovlivňují jak velikost realizované produkce, tak její stabilitu. Jako příklad vlivu těchto nástrojů na produktivitu práce lze uvést vliv dotací k produkci (viz graf č. 3), které použitý ukazatel významně zvyšují.

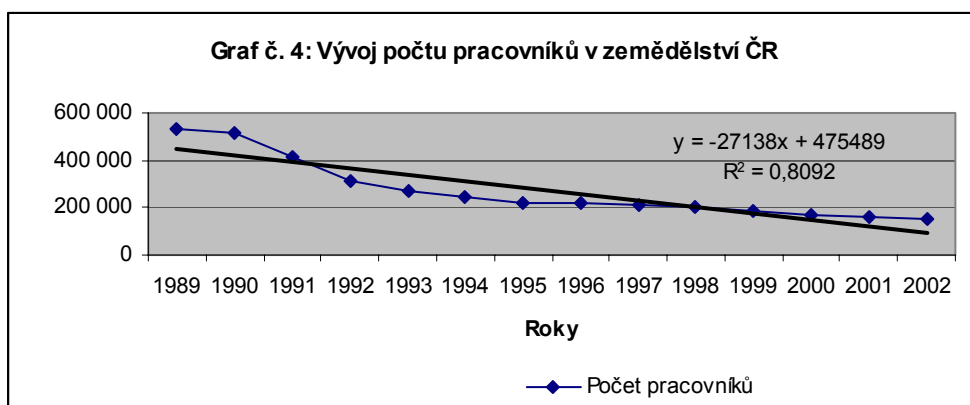
Proto je také třeba při použití tohoto ukazatele při srovnávání dosahované úrovně produktivity práce s vyspělými zeměmi uvažovat s vysokou podporou místního zemědělství.

3.2. Vybrané faktory ovlivňující množství spotřebované práce

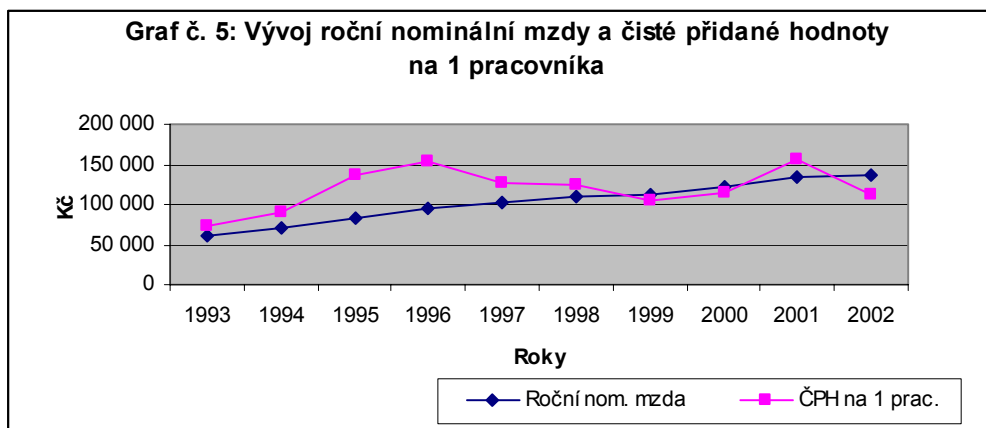
a) Počet pracovníků

Počet pracovníků v zemědělství klesl ve sledovaném období o cca 71 % (z 533 057 v roce 1989 na cca 156 000 v r. 2002 – viz graf č. 4). Za příčinu lze označit změnu majetkové struktury v českém zemědělství po r. 1990, jednak výrazně nižší mzdy než v ostatních odvětvích národního hospodářství. Pokles počtu pracovníků lze však označit za hlavní zdroj růstu produktivity práce v zemědělství ČR.

b) Cena práce v zemědělství

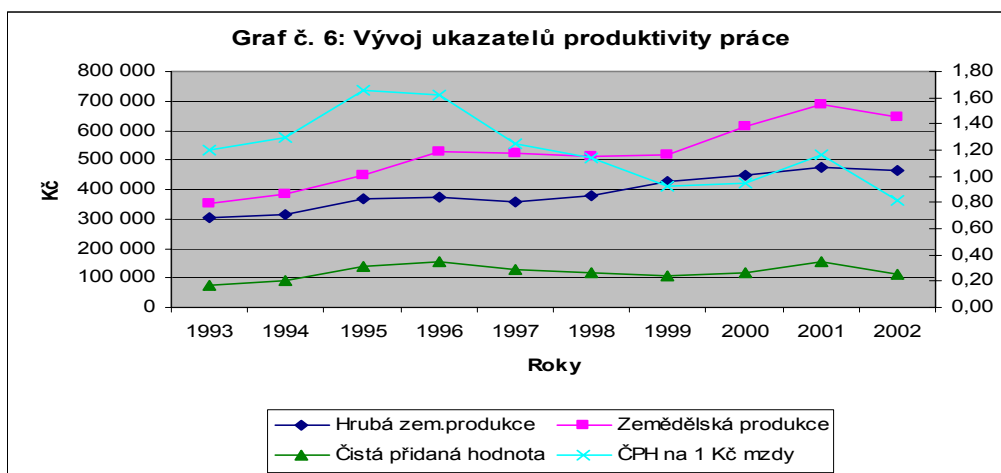
Jak bylo již naznačeno, nominální mzda pracovníků v zemědělství patří mezi nejnižší v národním hospodářství. Náklady na spotřebu faktoru práce jsou významnou součástí přidané hodnoty.

Použijeme-li k vyjádření úrovně produktivity práce ukazatel čisté přidané hodnoty v přepočtu na 1 pracovníka, pak pro zabezpečení rozšířené reprodukce výrobních faktorů je žádoucí, aby čistá přidaná hodnota vytvořená jedním pracovníkem byla větší, nežli mzda, která byla za jeho práci vyplacena. Jak je zřejmé z grafu č. 5, ve zkoumaném období roční nominální mzda mírně roste, čistá přidaná hodnota vykazuje sice také rostoucí trend, ale meziročně kolísá a v některých letech je nižší než roční nominální mzda.

3.3. Předpoklady růstu produktivity práce

Z výše uvedeného je zřejmé, že předpoklady pro růst produktivity práce v zemědělství ČR nejsou v posledním období příznivé a situace se zřejmě, i s ohledem na nepříznivé klimatické podmínky v roce 2003, nezmění k lepšímu. Intenzita zemědělské výroby vykazuje klesající tendenci. S ohledem na finanční situaci zemědělských podniků nelze předpokládat výraznější pokrok ve vynakládání intenzifikačních faktorů, kromě toho je nutné počítat s množstevními omezeními, která jsou dána kvótami přidělenými ČR v rámci jednání o vstupu do EU. Nelze rovněž předpokládat, v souvislosti s reformou veřejných financí, že ceny vstupů do zemědělství nebudou dále stoupat, nebo alespoň stagnovat. Určité možnosti pro zvyšování přidané hodnoty tedy skýtají ceny zemědělských produktů a podpora zemědělců ze strany státu, které by se mohly po přistoupení k EU zvýšit. Za určitou rezervu lze i nadále považovat snižování počtu pracovníků, ale otázkou je vývoj nezaměstnanosti v zemědělských regionech. Rovněž nelze počítat s poklesem ceny práce.

Vysvětlivky: Hrubá zemědělská produkce je ve stálých cenách r. 1989

Zemědělská produkce je v běžných cenách včetně dotací a daní vázaných k produkci

Jak je patrné z grafu č. 5, produktivita práce, vyjádřená prostřednictvím přepočtu zemědělské produkce, resp. čisté přidané hodnoty na jednoho pracovníka má ve sledovaném období v průměru rostoucí trend, avšak ukazatel čisté přidané hodnoty na 1 Kč nominálních mezd klesá, protože mzdy, i když mírně, rostou pravidelně a rychleji nežli čistá přidaná hodnota.

Použitá literatura:

Bervidová, L.: Produktivita práce jako faktor rozvoje podniku. Sborník z mezinárodní vědecké konference Faktory podnikové úspěšnosti - Liptovský Ján, Nitra, FEM SPU Nitra, 2001, ISBN 80-7137-972-7, s. 199 –205

Statistická ročenka ČR 1994, 1996, 2000, 2002, Český statistický úřad, Praha
Zprávy o stavu českého zemědělství 1995 - 2002